

Földházi Erzsébet

A gyermekvállalási magatartás változása és összefüggései a párkapcsolatok átalakulásával

Magyarországon az 1980-as évek elejétől fogy a népesség, 2011-ben a lélektani határnak is számító 10 millió fő alá csökkent. A népességszökkenés oka elsősorban az, hogy kevés gyermek születik: 1990-ben még több mint 125 ezer gyermek látta meg a napvilágot, az 1990-es évek végén először esett 100 ezer alá ez a szám, 2011-ben pedig minden eddiginél kevesebb, csupán 88 ezer gyermek született. A magyarországi termékenység Európában a legalacsonyabbak közé tartozik, ez azonban nem egyedülálló jelenség: a volt szocialista országok mindegyikében korábban soha nem tapasztalt szintre süllyedt a termékenység. Ezekben az országokban az elmúlt években növekedés volt megfigyelhető, Magyarországon azonban ma is inkább a stagnálás jellemző.

A gyermekvállalási hajlandóság nagymértékű csökkenése összefüggésben áll a párkapcsolatok terén megfigyelhető változásokkal: a csökkenő házassági kedvvel, valamint az élettársi kapcsolatok elterjedésével.

Gyermekvállalás a rendszerváltástól napjainkig

A megszülető gyermekek számát két tényező határozza meg: a szülőképes korú nők száma a népességben, valamint az, hogy ők milyen gyakorisággal vállalnak gyermeket. A szülőképes korú nők létszáma az elmúlt két évtizedben nem csökkent olyan mértékben, mint a születések száma. Az 1990-es évek elején, amikor az 1970-es évek közepén született nagy létszámú női generációk szülőképes korba léptek, ez a létszám még növekedett is – miközben éppen a 90-es évtizedben csökkent legnagyobb mértékben a születések száma. 1990 és 2011 között a szülőképes korú nők száma 11 százalékkal csökkent, miközben a születésszám több mint 40 százalékkal lett kevesebb (Kamarás 2012).

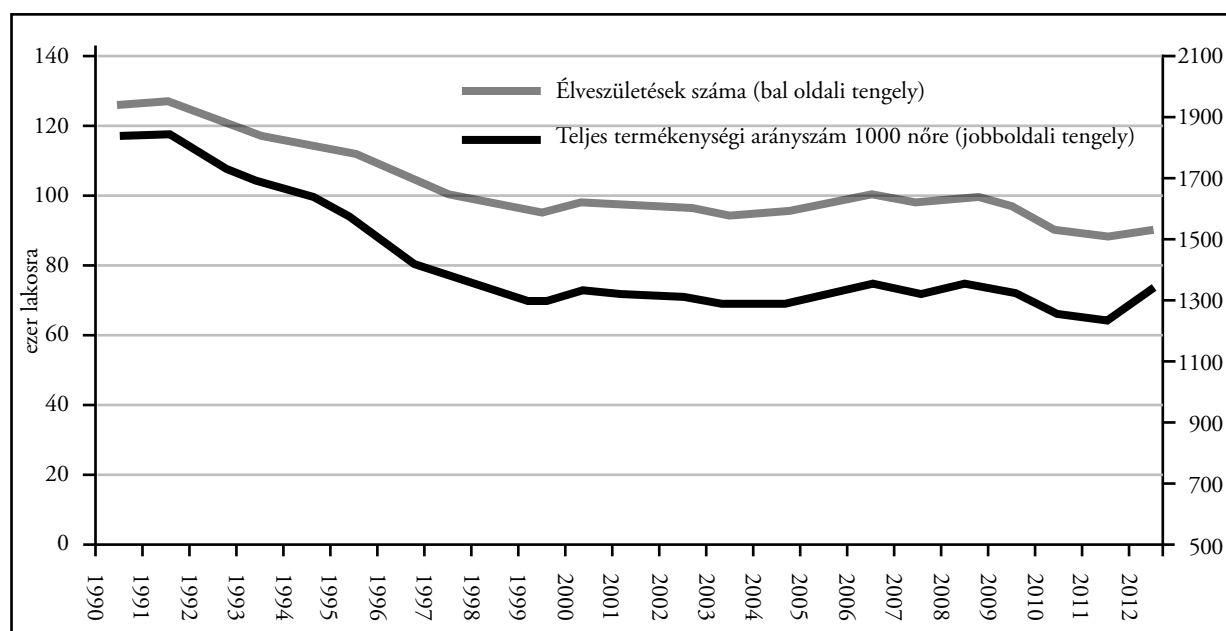
A gyermekszám mellett a termékenység fontos mutatója a teljes termékenységi arányszám, ami azt fejezi ki, hogy egy nő élete során átlagosan hány gyermeknek adna életet, ha az adott időszak termékenységi viszonyai fennmaradnának. Ez a mutatószám 1990-ben még 1,84 volt, vagyis 100 nőre 184 gyermekszülés jutott, 2012-ben azonban ugyanennyi nő esetében már csak 134 gyermek jöhetett szóba. Ennek a csökkenésnek a túlnyomó része – összhangban a gyermekszám csökkenésével – az 1990-es évtizedben következett be, ezt követően 1,3 körül ingadozik a teljes termékenységi arányszám. (1. ábra)

A születések számának csökkenését tehát nem a szülőképes korú nők számának csökkenése idézte elő, hanem részben az életkori összetételben történt változások, részben pedig az, hogy életkor szerint erőteljesen differenciálódott a gyermekvállalási hajlandóság.

A rendszerváltást követően indult meg erőteljesebben az a folyamat, amelynek során alapvető változások következtek be a gyermekvállalási magatartásban. Korábban az első gyermek vállalásának jellemző életkori szakasza a 20-as évek első fele volt, azonban ez idővel egyre későbbre tolódott, olyannyira, hogy 2011-ben már átlagosan 28 évesnél idősebben szülik a nők első gyermeküket (ha az összes gyermekszülés átlagos életkorát vesszük figyelembe, ez már 30 éves kor körül alakul). (2. ábra) Ennek a változásnak az az eredménye, hogy a korábban fiatalabb életkorban szült gyermekek hiányoznak az évenkénti születésekből, a későbbi életkorokban szült gyermekek pedig csak részben tudták pótolni ezt a hiányt – így a születések száma és a termékenység szintje jelentősen visszaesett. Az ezredfordulóra lejártszódott a változások első nagy hulláma, azóta a születések száma 90 ezer fő körül ingadozik, a teljes termékenységi arányszám pedig 1,3 körül.

1. ábra

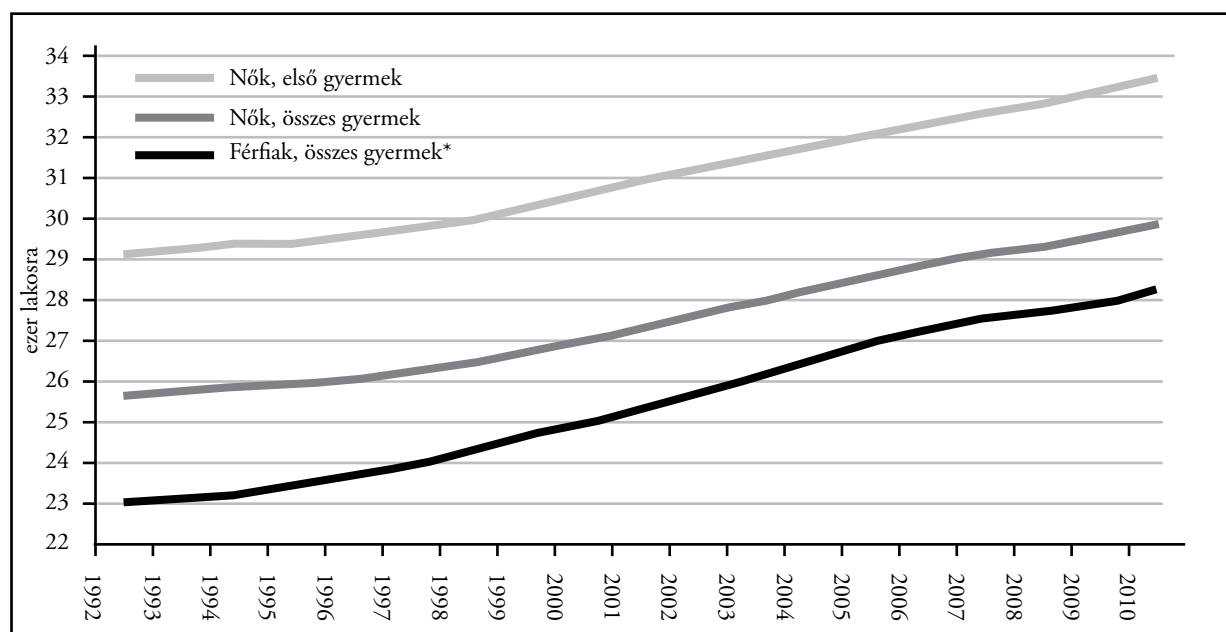
Az elveszületések száma és a teljes termékenységi arányszám (1990–2012)

Forrás: KSH Demográfiai évkönyvek

2. ábra

A nők és a férfiak átlagos életkora Magyarországon az első és az összes gyermekük születésekor

* Az ismert apák esetén
Forrás: Kapitány – Spéder 2012.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a legutóbbi évtizedben semmi sem változott a termékenység kapcsán: tovább folytatódott a gyermekvállalási életkor kitolódása. Ez úgy valósult meg, hogy a 20-as éveikben járó nők termékenységének csökkenése tovább folytatódott, a 30-as éveikben járóké pedig emelkedett – és ez a 2000-es évek elejétől jó néhány évig elegendő volt ahhoz, hogy a fiatalabb korban kieső gyermekszámot pótolja, ellensúlyozza a fiatalabb korcsoportok csökkenő termékenységét. A legutóbbi években azonban már csak a 35 év feletti nők termékenysége növekedett, miközben a többi korcsoporté csökkent vagy stagnált, így ennek eredményeképpen csökkent a születések száma, és ezzel együtt a termékenység is.

A bekövetkezett változásokat jól szemlélteti, ha megvizsgáljuk, hogy a különböző női generációk milyen arányban vállaltak már legalább egy gyermeket egy adott életkorban. Az 1960-ban született nők több mint háromnegyedének volt már legalább egy gyermeke 25 éves korában; az 1970-ben születettek esetében ez az arány már csak 60 százalék, az 1980-as születésűek körében pedig nem éri el a 30 százalékot (Kapitány – Spéder 2012).

A gyermekvállalás egyre későbbi életkorra való halasztásának azonban egyrészt vannak biológiai korlátai, másrészt számos kockázati tényezőt rejt magában. A tapasztalatok szerint a szülés ideális életkora a 20-as évektől a 30-as évek elejéig terjed. Ezt követően csökkenni kezd a fogamzás esélye, majd 35 év felett egyre gyorsabbá válik ez a csökkenés, ennek következményeként ebben az életkori szakaszban már a kívánt, tervezett gyermekek nagy része nem tud megfoganni. Amennyiben azonban ez mégis megtörténik, jelentős kockázattal növekedéssel jár mind az anya, mind pedig a megszületendő gyermek egészségére nézve. Egyre bizonytalanabb lesz a terhesség kimenetele: „2011. évi adatok szerint 30 évesen még magas az esélye annak, hogy a kívánt fogamzás kimenetele élve születéssel végződjön (88%). Ez az arány 36 évesen 80 százalékra, 40 évesen pedig 65 százalékra esik, 44 év felett pedig, ha a kívánt fogamzás mégis bekövetkezne, már nagyobb az esélye a magzati halálozásnak, mint az élve születésnek. Ezek az arányok érdemben nem változtak az elmúlt évtized során.” (Kamarás 2012: 248.) Ami a megszületett gyermek egészségét illeti, a koraszülések előfordulása a 20 év alatti, illetve a 40 év feletti életkorban vállalt gyermekek esetén 50 százalékkal magasabb az átlagosnál, a csecsemőhalandóság pedig kétszerese az átlagosnak.

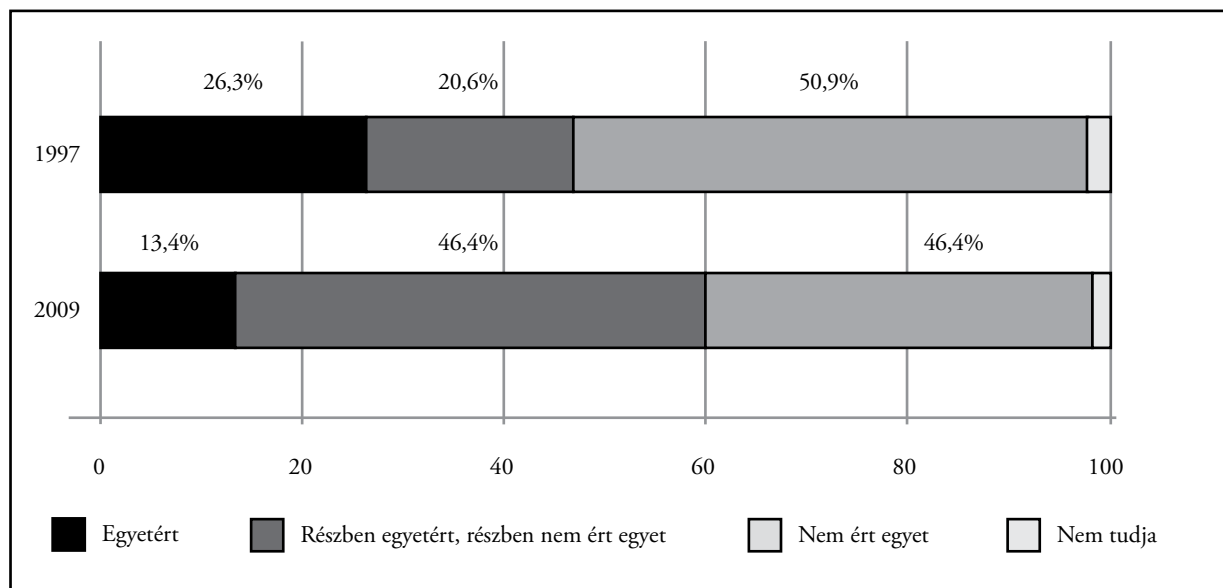
A magyar népesség döntő többsége az élet elengedhetetlen részének tartja a gyermekvállalást. A GGS nemzetközi kutatásban¹ arra a kérdésre, hogy hozzátartozik-e a gyermek a teljes élethez, a legtöbb országban igen magas arányban válaszoltak igennel, s a férfiak és a nők egyaránt fontosnak tartották az utódot. Magyarországon az átlagosnál is magasabb ez az arány: a nők esetében a kérdezettek 85 százaléka tartotta lényegesnek a gyermeket a teljes élethez, a férfiaknak pedig közel háromnegyed részük. (Kapitány – Spéder 2009). Hasonló eredményekre jutott Pongráczné (2013) egy nemzetközi vizsgálat² és az NKI 2009-es adatfelvételéből: azzal az állítással, hogy „Nem lehet igazán boldog, akinek nincs gyermeke” a megkérdezettek valamivel több mint egynegyede értett egyet Finnországban; Csehországban és Lengyelországban a megkérdezettek fele, míg Magyarországon 63 százaléka. 2009-re csökkent ugyan Magyarországon ez az érték (54 százalékra), de még mindig igen magas.

Úgy tűnik azonban, hogy bár az utód megléte szükséges a teljes élethez és a boldogsághoz, de kevesebb gyermek is ki tudja elégíteni ezt a szükségletet. A rendszerváltást megelőző időszakhoz viszonyítva az 50 év alattiak körében 20 százalékkal csökkent azoknak az aránya, akik szerint „nagyon jó, vagy jó, ha egy házaspárnak 2 gyermeke van”. Az egygyermekes családmódel népesszerűsége 1990 és 2011 között először csökkent, majd növekedett, a háromgyermekes családmódel népesszerűsége viszont egyértelműen csökken. Az eredményekből az a következtetés vonható le, hogy bár továbbra is a kétgyermekes családmódel a legvonzóbb, csökken azok aránya, akik a két- és többgyermekes családok helyzetét előnyösnek ítélik meg (Kapitány – Spéder 2012).

A gyermekvállalási magatartás változásában lényeges szerepet játszik az értékek változása is. Az individualizáció terjedése, az autonómia iránti törekvések előtérbe kerülésre, a hedonista életvitel preferálása mind olyan tényezők, amelyek a gyermekvállalás ellen hatnak. A Népességtudományi Kutatóintézet kutatásai szerint 1997 és 2009 között jelentősen megnövekedett azoknak a részaránya, akik a gyermekvállalást nehezen összeegyeztethetőnek tartják más életcélokkal: 47 százalékról 60 százalékra nőtt azoknak az aránya, akik legalább részben egyetértenek azzal az állítással, hogy „az emberek jobban meg tudják valósítani életcéljaikat, ha nincs gyermekük” (3. ábra). Különösen

3. ábra

A 18–50 év közötti magyar nők és férfiak véleményének megoszlása „Az emberek jobban meg tudják valósítani életcéljaikat, ha nincs gyermekük” állításról – 1997, 2009 (%)

Forrás: S. Molnár 2011: 81.

figyelemre méltó az a tény, hogy a bizonytalanok aránya több mint kétszeresére nőtt (20,6 százalékról 46,4 százalékra). Ennek oka vélhetően abban van, hogy az elmúlt évtizedben fölerősödött a gyermekvállalás és más, társadalmilag fontos célok, mint például a munkavállalás vagy a fogyasztás közötti konfliktus (Kapitány – Spéder 2012).

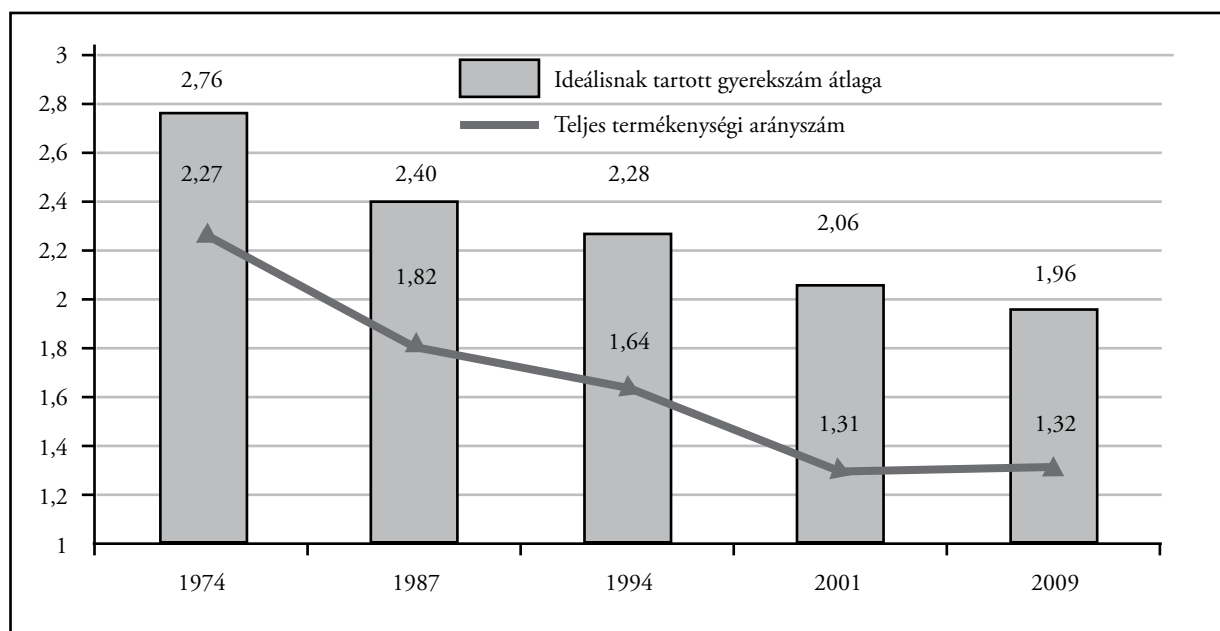
A gyermek fontosságáról vallott nézetekkel összhangban állnak a gyermekvállalási tervek is. A kutatások szerint Magyarországon az összesen kívánt gyermekszám (a már meglévő és még kívánt gyermekek számának átlaga) meghaladja a kettőt, vagyis a gyermekvállalási tervek megvalósulása esetén elegendő lenne a népesség egyszerű reprodukciójához. Az ideálisnak tartott gyermekszám 1994-ben 2,28 volt, 2001-ben is meghaladta a kettőt, és 2009-ben is csak kevéssel maradt alatta. (S. Molnár 2011). Akár a kívánt, akár az ideálisnak tartott gyermekszámhoz hasonlítjuk, a teljes termékenységi arányszám jóval ezek alatt marad, ahogyan azt már a korábbiakban is láttuk: 1994-ben 1,64 volt, 2001-ben 1,31, 2009-ben 1,32 (4. ábra). Tehát a tervezett, illetve ideálisnak tartott gyermekszámot az érintettek túlnyomó részének nem

sikerül megvalósítani. Ennek hátterében részben a már említett késői gyermekvállalás áll, részben pedig a párkapcsolatok instabilitásának növekedése. Gyakran előfordul az is, hogy olyan váratlan esemény áll a gyermekvállalás útjában, mint a párkapcsolat megromlása, a munkahely elvesztése, vagy akár külföldi munkalehetőség.

A gyermekvállalási tervek megvalósulásában mindezeket túl az adott országban tapasztalható társadalmi viszonyoknak, társadalmi kontextusnak is nagy szerepe van. Kapitány és Spéder (2011) azt vizsgálta, hogy azok a személyek, akik két éven belül gyermekvállalást terveztek, milyen arányban tudták megvalósítani ezeket a terveket három éven belül. A kutatás eredményei szerint az egyes országok között igen nagy eltérések vannak a gyermekvállalási tervek realizálásában: míg Hollandiában a tervek háromnegyed része, Svájcban több mint fele megvalósult, addig Bulgáriában és Magyarországon csupán 40 százalék körüli volt ez az arány. Az elemzés azt mutatta, hogy a volt szocialista országokban a rendszerváltást követően végbemenő gyors és sokszor váratlan változások megnehezítik a tervek valóra váltását, és sokszor azok módosulását eredményezik.

4. ábra

Az ideálisnak tartott gyermekszám átlaga az 50 év alattiak körében és az adott évet jellemző teljes termékenységi arányszám

Forrás: S. Molnár 2011.

Magyarországon a munkaerő-piaci bizonytalanságok és a családtámogatási rendszer – részben ez utóbbinak az instabilitása is – nagymértékben hozzájárul ahhoz a tendenciához, hogy a közepes pozícióban lévő nők gyermekvállalási hajlandósága 1990 óta gyorsan csökkent, és ma már körükben egyre jellemzőbb az egy gyermek. A felsőbb társadalmi rétegekben a gyermektelen és a többgyermekes nők aránya növekszik, míg az egygyermekeseké csökken.

A párkapcsolatok átalakulása

A termékenységi viszonyok átalakulása összefüggésben áll a párkapcsolatok változásával is. A házasságkötések száma már az 1980-as évektől kezdve hanyatlik – napjainkban már csak feleannyian kötnek házasságot, mint 1980-ban –, de a visszaesés az 1990-es években gyorsult fel (4. ábra).

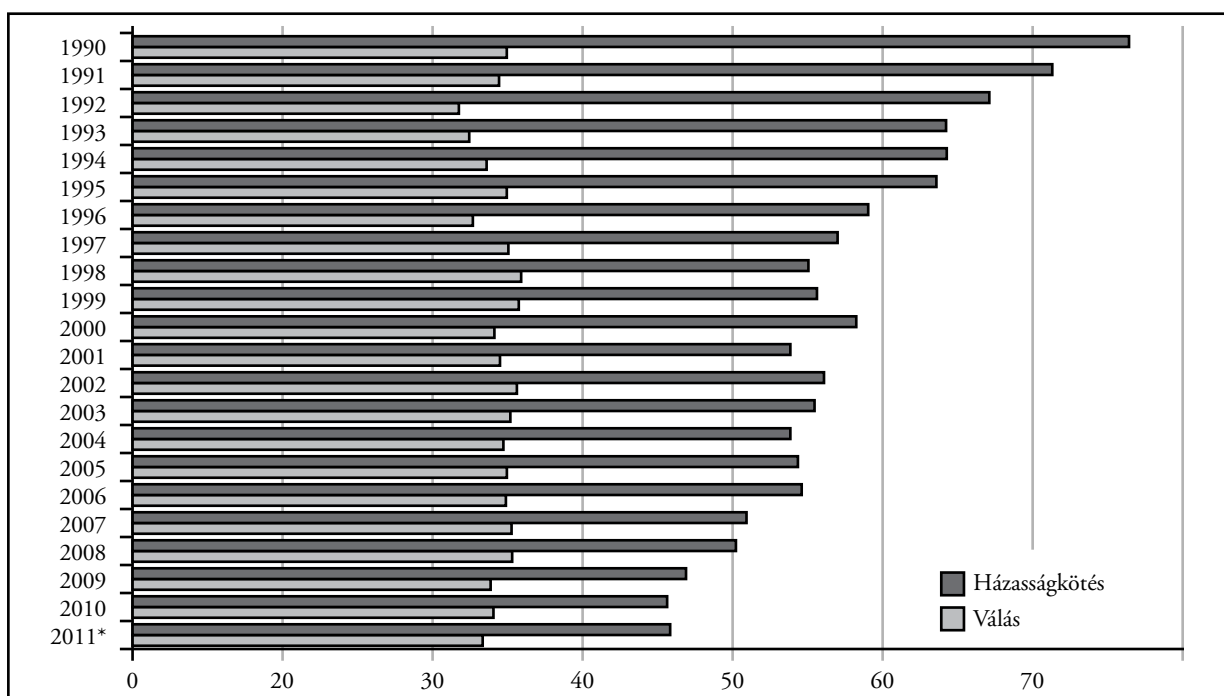
A házasságkötések számának csökkenése mind az első, mind az újracházasodások terén tapasztalható: 1990 és 2011 között az első há-

zasságkötések száma felére apadt, az újracházasodások száma pedig kétharmadára (Pongráczné 2012). Amennyiben a házasságkötési hajlandóság a jelenlegi szinten marad, a nők több mint 60 százaléka egyszer sem fog házasságra lépni – 1990-ben ez az arány még nem érte el a 25 százalékot. Ez nem azt jelenti, hogy párkapcsolat nélkül éli le az életét, hiszen az élettársi kapcsolatok egyre elterjedtebbé és elfogadottabbá válnak. Ezt a tendenciát jól mutatja, hogy míg a 80-as évek második felében létrejött első párkapcsolatok kétharmad-egyharmad részben alakultak házassággá, illetve élettársi kapcsolattá, addig a 2000-es évek első felére megfordult ez az arány (Spéder – Kapitány 2007).

Az újracházasodások száma kisebb mértékben csökkent, mint az első házasságkötések száma. Az újracházasodás az elvált férfiak körében a leggyakoribb, őket követik az elvált nők. Az özvegyek körében jóval ritkábban fordul elő új házasságkötés, de ebben az esetben is gyakoribb a férfiaknál, mint a nőknél.

5. ábra

A házasságkötések és a válások száma Magyarországon (1990–2011)

Forrás: KSH Demográfiai évkönyvek

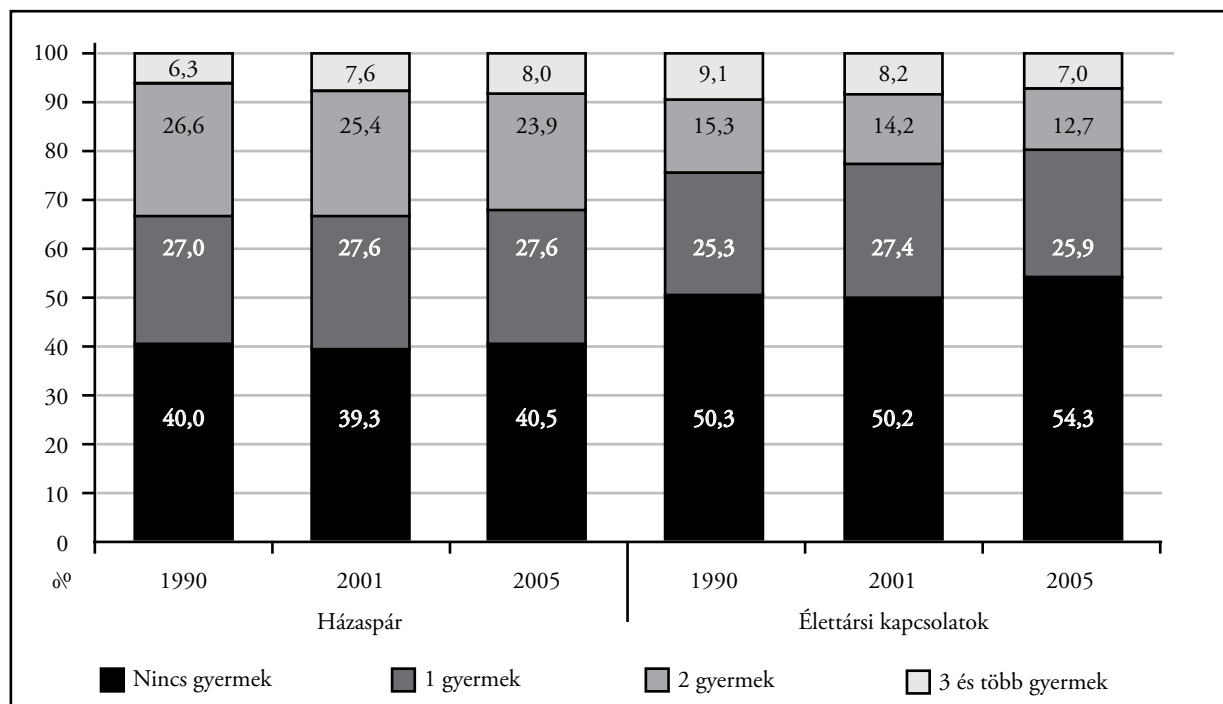
A házasságkötések számának csökkenésével párhuzamosan az élettársi kapcsolatok egyre jobban elterjednek – olyannyira, hogy a fiatalok első együttélésén alapuló párkapcsolatainak túlnyomó része már élettársi kapcsolat. Ez azért lényeges témánk szempontjából, mert az élettársi kapcsolatok hamarabb és gyakrabban bomlanak fel, mint a házasságok, és átlagosan kevesebb gyermek is születik az ilyen kapcsolatokból. Az egygyermekesek aránya hasonló az élettársi kapcsolatokban és a házasságokban is, de az élettársi kapcsolatok nagyobb arányban gyermektelenek, és kisebb közöttük a két- és többgyermekesek aránya, mint a házasságokban (6. ábra).

Az élettársi kapcsolatokban élők többsége nem tervezi, hogy házasságot köt partnerével, és ebben – a közvélekedéssel ellentétben – nincs lényeges különbség a férfiak és a nők között, mindkét nem esetében 60 százalék körüli. (Pongráczné 2012, panel adatok alapján) Az élettársi kapcsolatban élőknel korcsoportok

és családi állapot szerint azonban lényeges különbségek vannak a házasságkötési tervekben: a 20-29 évesek 60 százaléka tervezi, hogy a későbbiekben összeházasodik partnerével, 30 éves kortól azonban a házasságot nem tervezők kerülnek túlsúlyba, és arányuk az életkor előrehaladtával egyre növekszik (7. ábra). Ez azt a feltevést valószínűsíti, hogy a fiatalok esetében az együttélés átmeneti életformának tekinthető a házasságkötést megelőzően. A családi állapotot tekintve az élettársi kapcsolatban élő nőtlenek/hajadonok csaknem fele szeretne a későbbiekben házasságot kötni a partnerével, míg az elváltaknak csupán 30 százaléka, az özvegyeknek pedig elenyésző része, 5,5 százaléka tervez hasonló. Az élettársi kapcsolatban élő elváltak és özvegyek újraházasodási hajlandósága igen alacsony; úgy tűnik, ezekben az esetekben az élettársi kapcsolat végleges életforma-választás, és ily módon az élettársi kapcsolat a házasság helyébe lép, annak szerepét tölti be. (Pongráczné 2012)

6. ábra

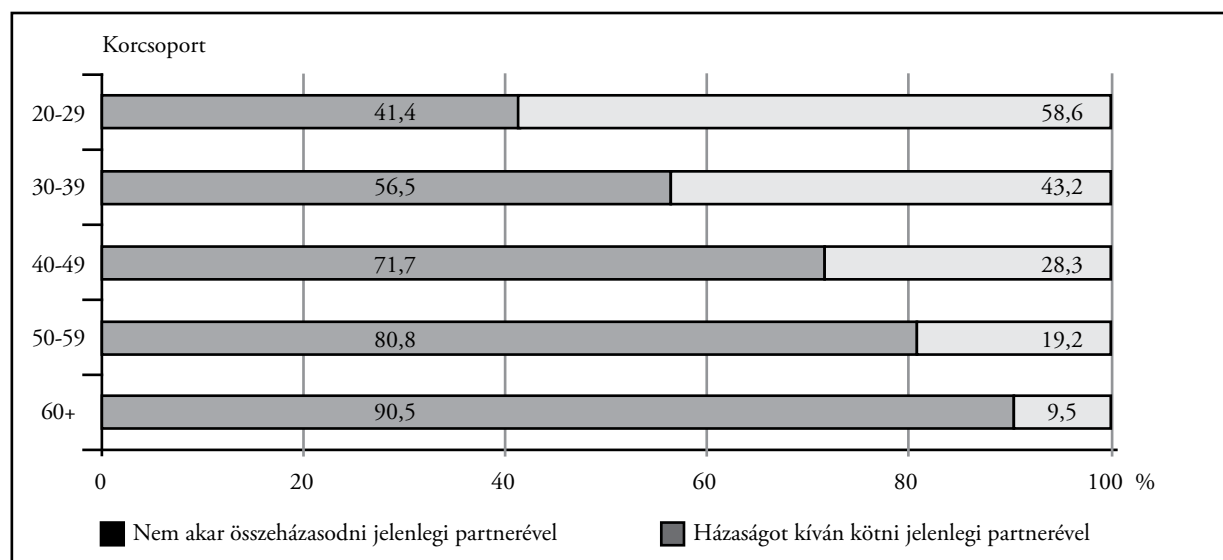
Házasságkötési tervek változásai az élettársi kapcsolatban élők között a kor és a gyermekszám szerint – 1999, 2001, 2005

Forrás: Földházi 2009

7. ábra

Élettársi kapcsolatban élők házasságkötési tervei korcsoportok szerint (%)

Forrás: *Életünk fordulópontjai* – demográfiai panel adatfelvétel, 2008/2009, 3. hullám (Pongráczné 2012)

A párkapcsolati formák terén bekövetkezett változások ellenére a házasság intézményét továbbra is pozitívan ítéli meg a társadalom: a házasságot elutasítók aránya 2000 és 2008 között³ csaknem duplájára nőtt ugyan, de az így vélekedők még mindig kisebbségben vannak. 2008-ban a megkérdezettek négyötöde nem értett egyet azzal, hogy a házasság idejétmúlt intézmény. Még mindig a házasság a legmegfelelőbbnek tartott életforma a fiatalok számára: arra a kérdésre, hogy „Mit tanácsolna, milyen életformát válasszanak a fiatalok?”, 1991-ben a kérdezettek közel 88 százaléka, 2009-ben 80 százaléka a házasságot jelölte meg (1. táblázat). Bár a házasság népszerűsége szinte változatlan, a megvalósítás módjára vonatkozó elképzelések módosultak: folyamatosan növekszik a házasságot megelőző együttélés népszerűsége. Már 1991-ben is a megkérdezettek több mint fele az együttélést követő házasságot tartotta a legmegfelelőbb életformának, 2009-re ez az arány csaknem 70 százalékra emelkedett. Ugyanakkor nagyon kevesen gondolják azt, hogy az élettársi kapcsolat mint tartós párkapcsolati forma megfelelő lenne, bár arányuk 8 százalékról 15 százalékra emelkedett a két évtized során (Pongráczné 2012).

A közvélemény, noha nem tartja a legjobb megoldásnak, mégis egyre elfogadóbb az élettársi kapcsolatokkal: 2009-ben a kérdezettek több mint háromnegyede értett egyet azzal az állítással, hogy „Nincs abban semmi rossz, ha egy fiatal pár együtt

él anélkül, hogy házasságot akarna kötni”, míg 1991-ben csak egynegyedük.⁴

A párkapcsolatok terén bekövetkezett változások egyik eredménye az, hogy rohamosan növekszik a házasságon kívüli születések száma és aránya. 1990-ben még csupán az újszülöttek 13 százalékának nem éltek házasságban a szülei, 2011-ben ez az arány már meghaladta a 42 százalékot a közben eltelt időszak alatt mutatott, lényegében töretlen emelkedés eredményeként. Kutatói becslések szerint a házasságon kívül született gyermekek kétharmadának együtt élnek a szülei, de nem házasságban, hanem élettársi kapcsolatban, tehát csak egyharmad részük esetében beszélhetünk egyedülálló nők gyermekvállalásáról.

A házasságon kívüli születések ilyen rohamos terjedésének csak egyik oka az élettársi kapcsolatok egyre népszerűbbé válása. A másik ok az, hogy a házasságon kívül fogant gyermekek a korábbinál jóval nagyobb és egyre növekvő mértékben házasságon kívül is születnek meg, vagyis a szülők egyre kevésbé tartják fontosnak a házasságkötést – még akkor sem, amikor már közös gyermeket várnak (Kapitány – Spéder 2009).

A közvélemény a házasságon kívüli születések tekintetében is egyre megengedőbb. Korábban társadalmi elvárás volt, hogy a fiatal párok házassodjanak össze, ha bekövetkezett a terhesség. Ez részben a születendő gyermek státusza, részben a szülők megítélése szempontjából is fontos volt. Ez az elvá-

1. táblázat

A párkapcsolatos együttélés két formájának preferálásában tapasztalt véleményváltozások, 18–50 év közötti férfiak és nők – 1991, 2001, 2004, 2009 (%)

Javasolt életforma	1991	2001	2004*	2009
Házasság, ezen belül:	87,8	84,9	83,5	80,0
– előzetes együttélés után	55,6	67,3	69,9	69,7
– előzetes együttélés nélkül	32,2	17,6	13,6	10,3
Élettársi együttélés	7,7	9,7	11,8	15,0
Egyéb vélemény és nem tudja	4,5	5,4	4,6	5,0
Összesen	100,0	100,0	100,00	100,0
Esetszám	569	10089	7424	1515

* 21–50 évesek

Forrás: az NKI 1991. évi, 2001. évi, 2004. évi és 2009. évi adatfelvételei (Pongráczné 2012)

rás még az 1990-es években is érvényesült, amikor a menyasszonyok közel egynegyede már gyermeket várt a házasság megkötésekor, de a házasságon kívüli szülések aránya 13 százalékkal volt a mai több mint 40 százalékkal szemben. Ma már a terhesség bekövetkezésekor csak a kérdezettek fele tartja fontosnak a házasságkötést, míg a 90-es években mintegy kétharmaduk gondolkodott így.⁵ Ugyancsak sokat változott annak a megítélése, hogy a gyermekek számára mennyire fontos, hogy a szüleik házasságban éljenek. A 90-es években még kisebbségben voltak azok, akik úgy gondolták, hogy nem számít, hogy a szülők házasságban vagy élettársi kapcsolatban élnek:⁶ mindössze egyötödük gondolkodott így. 2010-re azonban többségbe kerültek azok, akik szerint a gyermekeknek mindegy, hogy a szüleik élettársi kapcsolatban vagy házasságban élnek (2. táblázat). A megengedőbb megítélés előtérbe kerülése és a házasságon kívüli születések arányának növekedése lényegében párhuzamos folyamatok voltak (S. Molnár 2010).

Igen nagy társadalmi különbségek figyelhetők meg a házasságon kívüli gyermekvállalás elterjedtségében. 2010-ben a legfeljebb nyolc osztályt végzett nők közel háromnegyede, a szakmunkásképzőt végzettek mintegy fele vállalta gyermekét házasságon kívül, ezzel szemben az érettségizettek esetében nem éri el a 40 százalékot ez az arány, a felsőfokú végzettségűeknél pedig csupán minden ötödik gyermek született házasságon kívül (Kapitány – Spéder 2012).

2. táblázat

**„A gyermekek számára ma már mindegy, hogy szüleik házasságban vagy élettársi kapcsolatban élnek.”
18–50 év közötti férfiak és nők véleménye – 1991, 1997, 2009 (%)**

Az állítással ...	1991	1997	2009
egyetért	20,4	30,7	51,7
részben egyetért, részben nem	17,2	14,2	23,1
nem ért egyet	62,4	55,0	24,3
Nem tudja	–	–	0,8
Összesen	100,0	100,0	100,0
Esetszám	569	889	1616

Forrás: az NKI 1991. évi, 1997. évi és 2009. évi adatfelvételei

A párkapcsolatok stabilitása

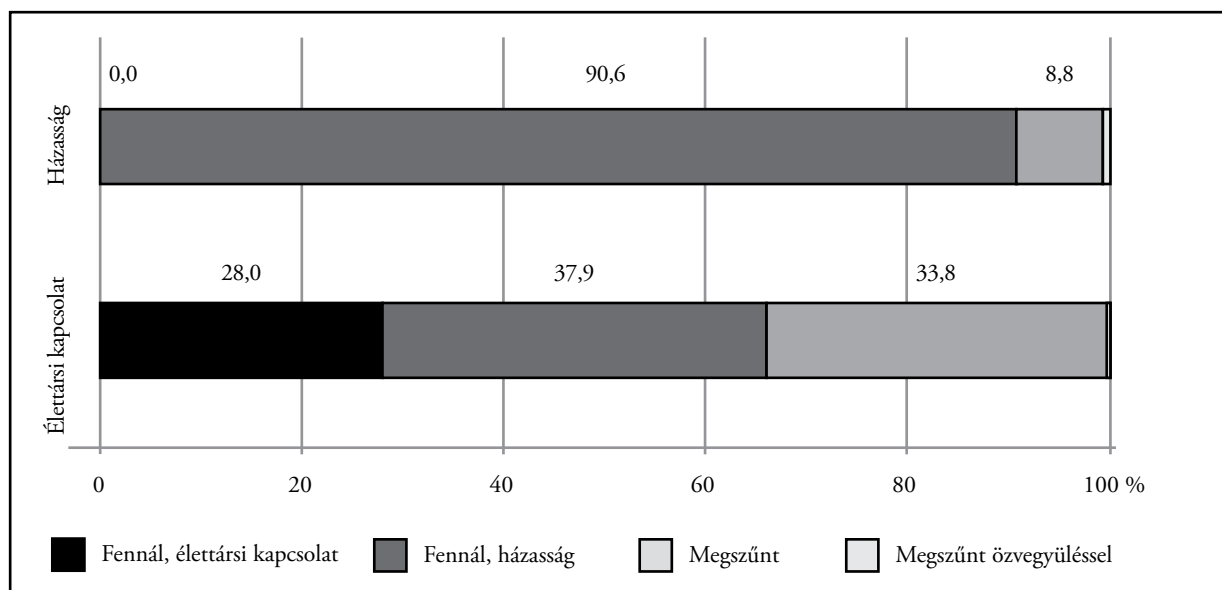
Az élettársi kapcsolatok és a házasságok között a leglényesebb különbség – az eltérő gyermekvállalási hajlandóságon túl – az, hogy az élettársi kapcsolatok általában rövidebb ideig tartanak és könnyebben felbomlanak, mint a házasságok.

Az élettársi kapcsolatokról kevesebbet tudunk, mint a házasságokról, hiszen az élettársi kapcsolatoknak sem a kezdete, sem a vége nem olyan egyértelműen dokumentálható, mint a házasságok esetén, hanem csupán az érintett felek megkérdezésével juthatunk információkhoz ezekről. Az egyik fontos forrás a már többször is idézett *Életünk fordulópontjai* című panelvizsgálat. Ez lehetőséget ad arra, hogy a párkapcsolatok történetét is kövessük, és becslést adjunk arra, hogy milyen eséllyel bomlanak fel az élettársi kötelékek.

A kapcsolat kezdetétől számított 5 éven belül minden harmadik élettársi kapcsolat felbomlik, miközben az 5 éven belül válással végződő házasságok aránya nem éri el a 10 százalékot. Az együtt élő párok 28 százaléka 5 év elteltével is élettársi kapcsolatban él, ugyanakkor közel 40 százalékuk házasságot köt partnerével (8. ábra). Az özvegyülés aránya az élettársi kapcsolatot követő házasságok, illetve az előzetes együttélés nélküli házasságok esetében is elenyésző (Földházi 2012).

8. ábra

*Párkapcsolati helyzet a kapcsolat kezdetétől eltelt 5 év után**

*1970–1999 között létrejött összes párkapcsolat

Forrás: az *Életünk fordulópontjai* című demográfiai adatfelvétel adatai, a szerző számítása

Miközben a házasságkötések száma egyre csökken, a válások száma a 2000-es évek elejétől csak kisebb ingadozásokat mutatva éves szinten 23 ezer körül mozog. Az 1970-es évek végétől kezdve napjainkig minden egyes évben több házasság szűnt meg – részben válással, részben özvegyüléssel –, mint amennyit az adott évben kötöttek. Ez azt is jelenti, hogy a felnőtt népesség egyre kisebb része él házasságban: a 15 éven felüli népesség 61 százaléka élt házasságban 1990-ben, 2011-ben pedig már kevesebb, mint fele (9. ábra).

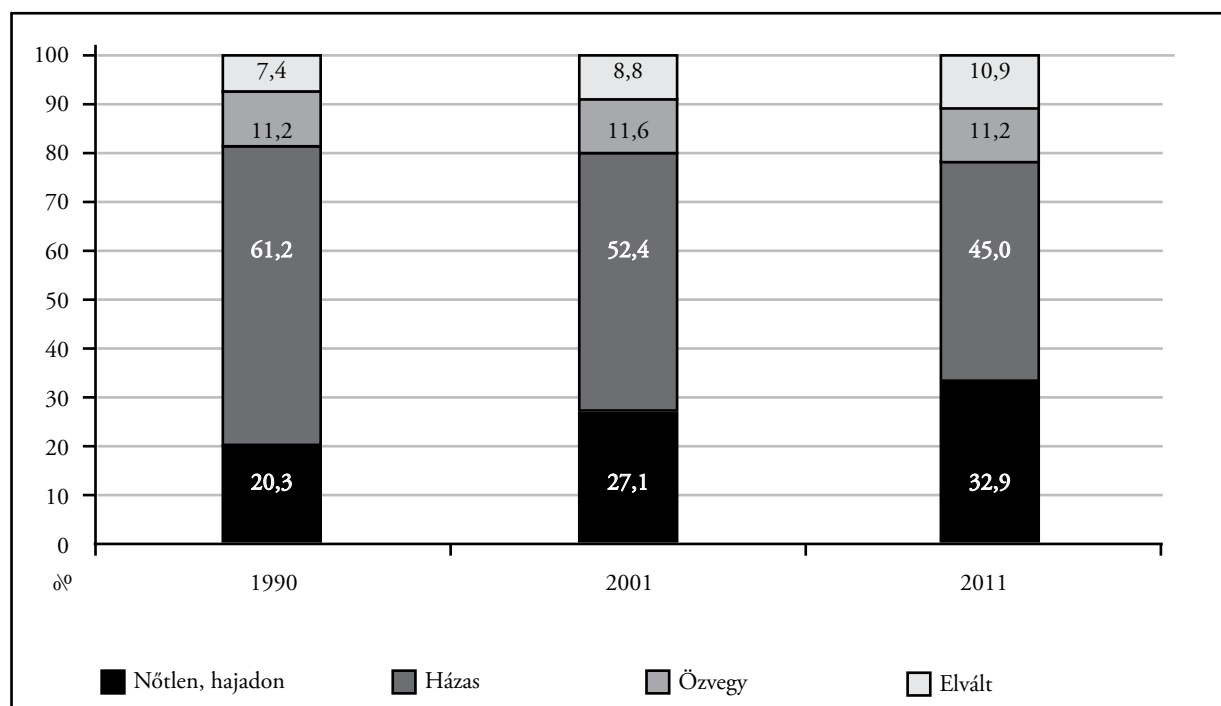
A nőtlenek és hajadonok aránya egyötöd-ről egyharmadra emelkedett az elmúlt két évtizedben, az elváltaké pedig 7,4 százalékról csaknem 11 százalékra. A válások gyakoriságát jól jelzi a teljes válási arányszám, ami becslési lehetőséget ad arra vonatkozóan, hogy az adott évben kötött házasságoknak várhatóan hány százaléka fog válással végződni. 1990-ben ez az arányszám 31 százalék, 2010-ben viszont 46 százalék, tehát a 2010-ben kötött házasságok közül várhatóan csaknem minden második a bírósági tárgyalóteremben fog véget

érni. A válási arányszámok növekedése mögött részben a válás egyre nagyobb mértékű társadalmi elfogadottsága és jogi értelemben vett könnyebbé válása áll. Ugyanakkor fontos szerepet játszik az is, hogy a házasfelek ma már elsősorban az érzelmi igényeik kielégítését várják a házasságtól, és amennyiben ezzel elégedetlenek, könnyebben kilépnek a kapcsolatból (Földházi 2012).

A válások egyre későbbi életkorban és egyre hosszabb átlagos házasságtartam után következnek be. 1990-ben még 34 éves kor körül váltak el a nők, a férfiak pedig átlagosan 37 évesen; 2010-ben mindkét nem esetében 5 évvel magasabb a váláskori átlagos életkor, vagyis nők esetében 39, a férfiaknál 42 év. A válások házasságtartam szerinti megoszlása átrendeződött az utóbbi két évtizedben: miközben a rövidebb házasságtartam után felbontott házasságok aránya csökkent, a 20 évnél régebben fennálló házasságok esetében megnőtt a felbontás gyakorisága. A felbontott házasságok között a 20 évig vagy tovább fennálló házasságok aránya 15 százalékról közel 28 százalékra emelkedett.

9. ábra

A 15 éves és idősebb népesség családi állapot szerint – 1990, 2001, 2011

Forrás: Demográfiai évkönyvek

Különösen fontos azoknak a válaszoknak a vizsgálata, amelyek során a váló felek gyermekei kiskorúak. Ezeknek a válaszoknak az aránya 1990 és 2010 között 67 százalékról 60 százalékra csökkent. Az egy kiskorú gyermekkel rendelkezők aránya 36 százalékról 32 százalékra, a két kiskorú gyermeket nevelőké 26 százalékról 21 százalékra esett vissza. Kismértékben emelkedett viszont a három- és több gyermekesek részaránya: 5,3 százalékról 6,7 százalékra.

A váláskor gyermeket még nem nevelők részarányának megnövekedése az elváltak között abból ered, hogy az első gyermekvállalás életkora kitolódott, így sok pár még az előtt elválík, hogy első gyermeke megszületne.

A gyermekes házaspárok válásának csökkenése mögött elsősorban demográfiai okok állnak, nem pedig a negatív társadalmi megítélés visszatartó ereje: a közvélekedés határozottan megengedőbb irányba mozdult e téren 1994 és 2009 között. Gyakorlatilag megszűnt az a hagyományos norma, hogy a házasfeleknek együtt kell maradniuk a gyermek(ek) érdekében, amíg az(ok) fel nem nő(nek).

Közvélemény-kutatások során 1994-ben és 2009-ben⁷ is feltették a kérdést a válaszadóknak, hogy mennyire értenek egyet azzal az állítással, hogy a gyermek érdekében a rossz viszonyba került szülők mindenképpen maradjanak-e együtt (3. táblázat).

Az a követelmény, hogy a gyermekes szülők a gyermek(ek) érdekében akkor is tartsák fenn a kapcsolatot, ha az már megromlott, határozottan enyhült a két vizsgálat között eltelt 15 évben. Míg 1994-ben a kérdezettek közel egyötöde értett teljesen egyet ezzel a nézőponttal, és minden második utasította el, 2009-ben már csak minden nyolcadik megkérdézett tartozott az egyetértők közé, kétharmaduk pedig határozottan elutasította. A férfiak körében nagyobb mértékű az elmozdulás a megengedőbb álláspont felé, a nők viszont már 1994-ben is kevésbé fogadták el a megromlott kapcsolatnak a gyermek érdekében való fenntartását. Ennek elsősorban az lehet az oka, hogy a nők inkább érintettek ebben a kérdésben, hiszen az esetek túlnyomó többségében náluk marad(nak) a gyermek(ek) a kapcsolat felbomlását követően.

3. táblázat

„A gyermekes szülők akkor is maradjanak együtt, ha nem jönnek ki jól egymással”
18-50 év közötti férfiak és nők véleménye – 1994, 2009 (%)

Az állítással...		Férfiak	Nők	Együtt
egyetért				
	1994	21,0	15,8	18,4
	2009	13,1	11,4	12,2
részben egyetért, részben nem				
	1994	35,0	26,6	30,5
	2009	24,7	19,3	22
nem ért egyet				
	1994	43,9	58,3	51,1
	2009	60,8	68,6	68,8

Forrás: S. Molnár, 2010: 46.

Összegzés

A termékenységi viszonyok változásának és az így kialakuló tartósan alacsony születésszámnak a következményei sokrétűek és igen távolra mutatóak. Az egyik következményt, a népesség fogyását már említettük. A népesedés tekintetében a másik igen lényeges következmény a népesség demográfiai öregedése, vagyis az, hogy a népességben egyre nagyobb lesz az idősek száma és aránya. Ez csak részben az alacsony termékenység következménye, másik oka a születéskor várható élettartam növekedése – az, hogy egyre tovább élünk. A korszerkezet átalakulása következtében a munkaképes korúak számának csökkenése, az egy munkavállalóra jutó eltartottak számának növekedése óriási terhet ró a szociális ellátórendszerekre (Földházi 2013).

A jelenlegi születésszám fennmaradása vagy növekedése a csökkenő női népesség mellett csak növekvő gyermekvállalási hajlandóság esetén lenne lehetséges. Ezt elősegítheti a gyermeket vállaló családokat támogató családpolitika, és nem utolsósorban a párkapcsolatok nagyobb stabilitása. A népességcsökkenést ugyanakkor valamelyest mérsékelheti – a várható élettartam növekedése mellett – a nemzetközi vándorlás is. Azonban, Kamarás Ferenc írását idézve: „demográfiai gondjaink hosszú távú megoldása még ezek figyelembevételével is kétséges, mivel a reprodukciós hiányt

csak fiatal, szülőképes korú nemzedékek tartós és jelentős bevándorlásával lehetne ellensúlyozni vagy pótolni, a várható élettartam emelésére pedig a reprodukzív életcikluson túl van lehetőség. Mindezek csak megerősítik azt az aggodalmat, hogy hazánk népesedési helyzete közel sem tekinthető megnyugtatónak, demográfiai jövője pedig meglehetősen bizonytalan.” (Kamarás 2012: 266.)

Irodalom

Földházi Erzsébet (2009): Családszerkezet. In: Monostori Judit – Őri Péter – S. Molnár Edit – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2009*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet 2009: 99–108.

Földházi Erzsébet (2013): Magyarország népességének várható alakulása 2011–2060 között. *Demográfia*, 56. évf. 2-3. szám, 105–143.

Földházi Erzsébet (2012): Válás. In: Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2012*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest: 21–30.

Kapitány Balázs – Spéder Zsolt (2011): *Factors affecting the realisation of child-bearing intentions in four European countries*. Working papers on Population, Family and welfare, No. 14. Demographic Research Institute, Budapest.

Kapitány Balázs – Spéder Zsolt (2009): Gyermekvállalás. In: Monostori Judit – Őri Péter – S. Molnár Edit – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2009*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet 2009: 29–40.

Kapitány Balázs – Spéder Zsolt (2012): Gyermekvállalás. In: Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2012*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest: 31–44.

Kamarás Ferenc (2012): A születések és a termékenység hazai irányzatai. *Demográfia*, 55. évf. 4. szám, 243–267.

Pongrácz Tiborné (2013): *Demográfiai magatartás és a családi értékek változása*. Előadás a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet alapításának 50. évfordulójára rendezett „Helyzetkép” – 50 éves az NKI című konferencián
<http://www.demografia.hu/letoltes/50eves/Pongracz.pdf>

Pongrácz Tiborné (2012): Párkapcsolatok. In: Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2012*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest: 11–20.

S. Molnár Edit (2010): Párkapcsolat létesítését/megszüntetését érintő magatartási normák változásának megfigyelése. *Demográfia* 53. évf. 2–3. szám: 234–273.

S. Molnár Edit (2011): A közvélemény gyermekszám-preferenciáinak alakulása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. In: Pongrácz Tiborné (szerk.): *A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai*. NKI Kutatási jelentések 91. Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest: 69–94.

Spéder Zsolt (2005): Az európai családformák változatossága. *Századvég*, 10. évfolyam 37. szám: 3–48.

Spéder Zsolt – Kapitány Balázs (2007): *Gyermekek – vágyak és tények. Dinamikus termékenységi elemzések*. Műhelytanulmányok 6. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest

Jegyzetek

- 1 Generation and Gender Survey (Nemzedékek és nemek kutatás).
- 2 Population Policy Acceptance 2002
- 3 Forrás: Az NKI 2000. évi adatfelvétele és az Életünk fordulópontjai című panelvizsgálat, 2008. 3. hullám (Pongráczné 2012)
- 4 Forrás: Az NKI 1991. évi, 2001. évi, 2004. évi és 2009. évi adatfelvételei; 18–50 év közötti férfiak és nők (Pongráczné 2012)
- 5 Forrás: Az NKI 2001. évi és 2009. évi adatfelvételei, 18–50 év közötti férfiak és nők (Pongráczné 2012)
- 6 A kérdés az volt, hogy mennyire értenek egyet a következő állítással: „A gyermekeknek ma már mindegy, hogy a szüleik házasságban vagy élettársi kapcsolatban élnek.” (S. Molnár 2010)
- 7 A KSH NKI közvélemény-kutatása (1994), a mintáról lásd: Pongrácz 2011: 92; „A családi értékek és a demográfiai magatartások változása” c. OTKA kutatás, KSH NKI (2009)